
KNJIŽEVNO-KULTURNE AKTIVNOSTI VUKAJLA KUKALJA U MAKEDONIJI

Aleksandar Spasov

In his paper the author continues to throw light upon the character and activities of Vukajlo Kukalj, a fighter of the National Liberation War, a poet, narrator, publicist, popular teacher belonging to a very progressive teaching movement who deeply influenced the literary and cultural relations among the Macedonians and Montenegrins in the period between the two world wars. Vukajlo Kukalj experiences Macedonia very emotionally and expresses it in his poetry and prose. The author meditates over the passage of the novel „Pobjednik“ (“A Winner“), connecting the hard reality of the pre-war Macedonia and its people to his Montenegro and its people sharing similar fate and sufferings.

Vukajlo Kukalj (rođen 1907. godine u Radmužićima, Šekular, „u jednom od sedam sela između sedam brda, u blizini Rugova“ kod Berana, stradao maja 1944, od četničke ruke u blizini Andrijevice), svijetli lik novije crnogorske istorije, borac Narodnooslobodilačke vojske, pjesnik, pripovjedač, publicist, narodni učitelj, pripadnik naprednog učiteljskog pokreta, ostavio je neizbrisive tragove u književno-kulturnim odnosima između Makedonaca i Crnogoraca u periodu između dva svjetska rata. O jednom dijelu njegovog angažmana u tom pravcu, već sam referisao na naučnom skupu 1985. godine u Skoplju (Александар Спасов: „Од македонско-црногорските

литературни врски међу двете светски војни “. Книжевно – културните врски помеђу Македонците и Црногорците од најстари времиња до денес. МАНУ, Скопје 1987, стр. 55-59). Ovoga puta ću se osvrnuti na neke njegove aktivnosti za koje sam saznao nastavljajući istraživanja.

Kao što je poznato, Vukajlo Kukalj se, nakon svojeg mukotrpnog đetinjstva i školovanja, našao u Makedoniji, đe je dobio svoje prvo radno mjesto – seoskog učitelja. U Makedoniji ostaje od 1928. do 1935. godine. Bio je učitelj u selu Luke pod Osogovom pored Krive Palanke, i u selu Kožle, smještenom na samom ušću rijeke Pčinje u Vardar, pored puta Skopje-Veles.

Vukajlo Kukalj, rođen i porastao u Šekularu – kao što kaže klasik crnogorske književnosti Mihailo Lalić – „mjesto mračno od šume, besputno i divlje“, u kojem „takoreći svake druge godine pozne jesenje magle ubijaju plodove pred berbu“. Otkako se našao u Makedoniji, po mnogo čemu istovjetnoj i sličnoj njegovoj Crnoj Gori, doživljava je kao blisku i poznatu, zavolio je nju i njene ljude, pogotovo narod „crnog truda“, kako je Kočo Racin nazvao obespravljene makedonske radnike i seljake u predratnoj Jugoslaviji.

Vukajlo Kukalj se, kao i mnogi Crnogorci koji su učili, radili, živjeli u predratnoj Makedoniji, posebno pisci i učitelji, opredijelio za ideologiju Komunističke partije Jugoslavije i ubrzo stupa u zajedničke redove boraca za nacionalnu i socijalnu slobodu.

Vukajlo Kukalj se trudio da usadi što više svjetlosti, prosvijećenosti, obrazovanja, novih naprednih ideja u osiromašena, zabačena makedonska sela, zbližio se sa makedonskim književnicima, postao blizak saradnik i saborac sa utemeljivačem savremene makedonske književnosti, Kočom Racinom. Svoje književne i publicističke priloge objavljivao je u poznatom glasilu makedonskih komunista *Naša reč*. Sa razumijevanjem i velikim simpatijama je izvještavao crnogorsku književnu i

kulturnu javnost o značajnim događajima i pojavama na književno-kulturnom planu u Makedoniji.

Vukajlo Kukulj je tako duboko emotivno doživio Makedoniju, da su makedonske teme morale doći do izraza u njegovoj poeziji i prozi. Zbog svoje važnosti ovo će pitanje zauzeti dominantno mjesto u mojem izlaganju.

Najizrazitija, i prema mojem mišljenju, umjetnički najimpresivnija tvorevina, među poetskim i proznim prilozima Vukajla Kukulja sa makedonskom tematikom, svakako je pjesma „Makedonski pečalbari“, objavljena u cetinjskom časopisu za nauku i književnost *Zapisi*, godište V, knjiga IX, sveska 2, str. 84-85, avgust 1931. godine, na koju sam već ukazao u referatu 1985. godine na naučnom skupu u Skoplju.

Ova pjesma opijeva ekonomsku emigraciju, jednu veoma karakterističnu pojavu u Makedoniji i uopšte na Balkanu, čestu i karakterističnu temu makedonske usmene i pisane književnosti. Njoj je, između ostalog, i Kočo Racin posvetio svoju čuvenu pjesmu „Proštavanje“ („Rastanak“). Pomenutu pjesmu Vukajlo Kukulj je, i pored očigledne idejne poruke, rekao bih i programskog karaktera u odnosu na poimanje poetike lijeve književnosti u Jugoslaviji između dva svjetska rata, ispjevao u priličnoj mjeri nekonvencionalno i lirski pregnantno. Kukulj započinje pjesmu jednom veoma upečatljivom i rječitom slikom:

„Posrnu tako promukle zore niz strane urasle u šiblje
i lomno tijelo nagrizzlu znoj i glad“.

Na sličan, slikovit način Kukulj identifikuje pečalbare i njihovu tešku životnu situaciju. To sagledavamo u završnim stihovima:

„I tako, i tako, ne zna se:
ko će od njih da bude poslednji, ni ko li je bio prvi.
Svi su jednako mrki i svi su jednako uprljani;
grozničavom strijepnjom vezuju dan za noć,
i – gmižu zemljom kao crvi“.

U sličnom duhu, u nastojanju da otkrije poetski surovu stvarnost u kojoj živi narod „crnog truda“ predratne Makedonije, ispjevana je i pjesma „Na periferiji periferije“, čiji je naslov u suštini metaforični sinonim za Makedoniju. U ovoj pjesmi, zapravo izlazi na videlo Kukaljevo shvatanje poetike socijalne književnosti, pri čemu istovremeno pravedno i slikovito predstavlja predratnu makedonsku stvarnost:

„Pjesnici moji dobri, evo vam bezmjerni kompleks
neomeđenog makedonskog neba,
evo vam karta zemlja i ljudi što im kroz kapu perčin
Proklasao,
evo vam crne ruke što nam bijeli hljeb daju –
pa manite se vaše sanjive sladunjavosti!
Dajte vi ovom bijednom seljaku bar utjehe, ako ne hljeba,
i recite da mu neće crvi rastočiti divlje tijelo!
O, ovdje se poste sedam posta i u ustima je nafora –
paprika, ovdje na periferiji periferije...“

Osim oštrih riječi, u pjesmi je istovremeno prisutna i gorka, britka ironija. „Na periferiji periferije“ je objavljena 1932. godine u skopskom *Južnom pregledu*, časopisu sa dominantno građanskom orijentacijom, ali su u njemu ponekad štampani i tekstovi progresivnih autora. Tako u *Južnom pregledu* nalazimo i jedan književni prikaz Danila Lekića.

Među pjesmama Vukajla Kukalja, inspirisanim makedonskim podnebljem, ukazaćemo ovom prilikom i na pjesmu „Na obronku“.

„Na obronku“ započinje jednom idiličnom lirskom slikom osogovskog pejzaža, kraja u kojem je, u selu Luke, Vukajlo Kukalj živio i radio izvjesno vrijeme kao učitelj. Kao ilustraciju navodim prvu strofu pjesme, koja glasi:

„Iznad golišavog Osogova
Rascvetalo se mlado sunce.
Ko crvena bulka

U svitanje.
Dolinom iznikle plave ljubičice
I propištale
Zvučne svirale
Pastirske...“

Međutim, u trećoj strofi iščezava idilična slika i umjesto nje dolazi slika surove realnosti:

„Kroz šipražje promiču
Seljanke bose
I u naručjima nose
Odojčad – sinovi tuge...“

Kao što je poznato, Vukajlo Kukulj se potpisivao i pseudonimom Luka Kožljar. Smatra se da je ovaj pseudonim nastao prema imenima sela u Makedoniji, u kojima je Kukulj bio učitelj: Luke i Kožle. U beogradskom časopisu *Učiteljska straža*, Vukajlo Kukulj 1939. godine objavljuje prozu pod naslovom „Pobjednik“, sa napomenom da je to odlomak iz romana „Luka Kožljar“. Nije mi poznato da li je ovaj Kukuljev roman štampan, u cjelosti ili u odlomcima. Međutim, i u objavljenom odlomku srijećemo tragove Kukuljevog doživljaja Makedonije. Na samom početku odlomka jasno se vidi da autor opisuje selo Kožle. Pomenuti opis glasi:

„Idući kroz selo sretao je žene, krave i muve. Selo se nalazilo na sedlu brijega između Vardara i Pčinje. Imalo je pedeset i nekoliko čađavih stračara, koje su negdje prirasle jedna za drugu, gdjegdje, opkoljene, takođe čađavim ambarima i stajama za stoku, same za sebe drijemale u tom prljavom krkljancu. Dvorišta oko njih su bila puna šljama, stočnog izmeta, otpadaka od razbijenog posuđa i mutnih barica“.

Nadalje opisuje kako se Luka Kožljar upućuje tijesnom i strmom stazom, kroz šiblje i stiže do nadvijene stijene koja kao bedem dijeli obale dviju rijeka, koje tu takoreći naporedno teku. Luka sijeda na njen vrh i u njemu započinju da se roje uspomene

iz djetinjstva: „Da, zbilja je to bilo nekada kada je on po istom takvom kamenjaru svog rodnog kraja čuvao šest svojih ovaca, verući se za njima bos i polunag od osvita do sutona. Ah, užasno je to djetinjstvo bilo, puno patnja! Glad i bijeda cerili su se nad njim kao aveti. Bilo je to vrijeme austrougarske okupacije Crne Gore i Sandžaka... ‘Idi, sine’ – rekla bi mu – pa se dobro pazi da te poljak ne ufati u potri. Sirotinja smo...“ Luka nastoji da se oslobodi od tih, kao što i sam kaže, „užasnih uspomena“.

Podrobnije sam se zadržao na prozi „Pobjednik“ ne samo kao na jasnom primjeru makedonske teme u književnom stvaralaštvu Kukulja, već i kao na odgovoru na pitanje zašto je Kukulj, toliko sveobuhvatno i prisno shvatio stvarnost predratne Makedonije i njenih ljudi. Očigledno da je svaki kontakt sa Makedonijom bio neposredan povod za podsećanje i poređenje sa njegovom Crnom Gorom i njenim ljudima, koji su u mnogo čemu imali istovjetne sudbine i probleme kao i Makedonci. Progresivne snage kojima je pripadao Kukulj, istovremeno su se borile za iste ideale kod dva jugoslovenska naroda. Tako je Crnogorac Vukajlo Kukulj sa iskrenom simpatijom i podrškom pjevao o zloj sudbini makedonskih pečalbara, kao što Makedonac Kočo Racin sa oduševljenjem piše o čvrstini starog Crnogorca Vuka, zidarskog radnika, koji teškom mukom prehranjuje svoju porodicu (pogledaj Racinovu novelu „Pladne“ – „Podne“).

U ovoj prilici ću ukazati da makedonsku tematiku kod Kukulja srijećemo i u priči „Moj saputnik“, štampanoj 1938. godine u beogradskom časopisu *Život i rad*.

Ovo izlaganje završavam saznanjem da će nam dalja istraživanja otkriti još novih stranica iz stvaralaštva Vukajla Kukulja na polju makedonsko-crnogorskih književno-kulturnih veza.

Sa makedonskog preveo **Ivan Ivanović**